
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 37.091.4Сухомлинський:37.015.31:502/504

**В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЕСТЕТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ УЧНІВ
ДО ПРИРОДИ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Бережок В. Ю.

У статті розглянуто особистий внесок у проблему еколого-естетичного виховання В. О. Сухомлинського, що дозволяє накопичити матеріал, необхідний для розуміння цілей, принципів, змісту, форм, методів роботи в сучасній українській школі; обґрунтувати нові підходи до вирішення проблем екологічного виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: екологічне виховання, естетичне виховання, ставлення до природи, екологічна культура, естетична культура, ціннісне ставлення, природа.

В статье рассматривается личностный вклад В. А. Сухомлинского в проблему эколого-эстетического воспитания, что позволяет накопить материал, который необходим для понимания целей, принципов, содержания, форм, методов работы в современной украинской школе; обобщить новые подходы к решению проблем экологического воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: экологическое воспитание, эстетическое воспитание, отношение к природе, экологическая культура, эстетическая культура, ценностное отношение, природа.

The article deals with Vasyl Sukhomlynskyi's personal contribution into the issue of ecological and aesthetic education. This allows accumulating the material, necessary for understanding the purposes, principles, contents, forms, methods of work in the modern Ukrainian school; generalizing new approaches to the solution of ecological education issues for the younger generation.

In Sukhomlynskyi's teaching, nature, love and respect for it take an important place. According to the scholar, teaching love to the nature, careful attitude to it start with gaining the ability to feel the beauty of nature, to perceive its heart.

Methods of children's ecological and aesthetic education involve active interaction with the world of nature. Vasyl Sukhomlynskiy said that nature does not educate itself. It expects from a man who was left in nature, raising the intellectual level, improvement of moral personal qualities. Only active human interaction with nature can educate.

Children cannot learn the beauty without teacher's bright and emotional speech about the beauty of the world.

Labor, aesthetic, moral and ecological education help the careful attitude formation of children to the nature. That is how a teacher forms the youth awareness of the need for knowledge about nature, the ability to feel its beauty, read its language, but also to preserve its wealth.

Key words: environmental education, aesthetic education, relations to nature, ecological culture, aesthetic culture, value relation, nature.

Постановка проблеми. Проблеми естетичного ставлення до природи все активніше піднімаються філософами, культурологами, екологами, педагогами. Уміння відчувати красу природи й бажання її захищати – важливі якості сучасної екологічно грамотної людини.

У наш час ще не з'явилося значних узагальнювальних праць, які з'єднували б сучасні дані низки наукових дисциплін у розгляді сутності, змісту, форм і методів цілеспрямованого педагогічного впливу на формування морально-естетичного ставлення до природи (тобто саме взаємозалежного ставлення до природи). Успіх розв'язання завдань екологічного навчання і виховання школярів залежить від їх естетичної культури.

Сучасні тенденції екологічного виховання пов'язуються з розумінням природи як суспільної, так і особистісної цінності та ставленням до її об'єктів. Актуальним у цьому плані є виховання в учнів старшого шкільного віку естетичного ставлення до природи, оскільки саме такий вік характеризується самовизначенням особистості, формуванням відносно усталеної системи цінностей, яка визначатиме сенс подальшого життя та майбутньої професії. Естетичне ставлення людини до природи розвивається протягом всього її життя. Не всі періоди в житті людини рівноцінні для естетичного розвитку. Більшість педагогів (А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.) стверджують, що формування естетичної культури починається ще з молодшого шкільного віку. Чимало досліджень доводять, що прогалини в естетичному розвитку, а саме естетичному ставленні до природи, ще з раннього віку найчастіше виявляються не виправними навіть при систематичній роботі у середніх та старших класах.

Виховання естетичного ставлення до природи повинно розв'язувати завдання формування у дітей естетичного сприймання, оцінок і суджень, смаку та ідеалу, що означає розвиток чутливості до краси і виразності об'єктивних природних явищ, а також розуміння цінності, унікальності кожного з них. Головна роль тут належить мистецтву, яке у своїх "природних" жанрах і образах відображає багатоманітність відношень найбільш тонкими і впливовими засобами [9, с. 17].

Немає сенсу дорікати дитині у тому, що вона бездушна і безсоромна; слід терпляче, докладаючи додаткові зусилля, розвивати її відчуття і її совість, ту тонкість відчуттів, яка одна тільки дозволяє вихователю виховувати.

Природа – це один з факторів, що впливають на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень та емоційного впливу на людину [1, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники Т. Б. Баранова, М. Г. Васильєв, Н. Б. Ігнатовська, А. М. Кочергін, Ю. Г. Марков та ін. вважають, що вивчати ціннісне ставлення до природи можна за умови залучення особистості до такої перетворювальної діяльності, яка, окрім всього, оптимізує взаємовідносини людини і природи. Теоретичні основи виховання молодого покоління у процесі спілкування з природою висвітлюються у працях відомих вітчизняних педагогів А. С. Макаренка, В. Г. Огороднікова, К. Д. Ушинського. Взаємодія людини і природи описано у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених (Д. Б. Ельконін, І. С. Конох, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв). Проблемі екологічного виховання учнів загальноосвітньої школи значну увагу приділяли такі вчені, як А. Г. Асмолов, Н. Б. Бібік, Г. П. Волошина, А. І. Захлебний, І. Д. Зверєв, Н. П. Пустовіт, І. Г. Суравегіна та ін. Виховні основи екологізації та естетизації шкільного освітнього простору окремо розглядалися у працях Н. Даниліної, Н. Дежнікової.

Метою статті є вивчення та узагальнення досвіду еколого-естетичного виховання й естетичного ставлення до природи в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Розгляд його внеску в проблему еколого-естетичного виховання та естетичного ставлення до природи.

Виклад основного матеріалу. Еколого-естетичне виховання виділяється як самостійний напрямок у педагогіці завдяки тому, що має особливий власний предмет. Предметом еколого-естетичного виховання є: краса самої природи; краса природи, відбитої в мистецтві; краса ставлення людини до природи.

Важливе місце у педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського належить природі, любові і дбайливому ставленню до неї. На думку вченого, виховання любові до природи, бережливого ставлення до неї починається з набуття вміння відчувати красу природи, сприймати її серцем. Він пише: "Ми йшли в степ, сідали на вершину кургану, дивилися на широкі поля, засіяні пшеницею, милувалися квітучими садами й стрункими тополями, синім небом і співом жайворонка. Захоплені красою землі, де жили діди й прадіди, де нам судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини" [8, с. 7–279].

Із сприймання і пізнання краси починається виховання естетичної культури, виховання почуттів.

Схильність до естетичного сприйняття дійсності у дітей виявляється рано. В. О. Сухомлинський писав, що "кожна дитина за своєю природою – допитливий

дослідник, відкривач світу. Тож нехай перед ним відкривається чудовий світ в живих фарбах, яскравих і зворушливих звуках, у казці та у грі, у власній творчості, у красі, що надихає його серце, у прагненні робити добро людям" [3, с. 790–792].

Методика еколого-естетичного виховання припускає активну взаємодію дітей із світом природи. Хоча, як зазначав В. О. Сухомлинський, природа сама собою не виховує. Дарма очікувати від людини, що залишилася наодинці з природою, підвищення інтелектуального рівня, удосконалення моральних особистісних якостей. Виховувати може тільки активна взаємодія людини із природою [2, с. 133–138].

Система навчання і розумового розвитку у "Школі радості", створеної В. О. Сухомлинським, виховувала у дітей естетичні почуття, бережливе ставлення до природи як джерела краси, гармонії і життя, сприяла створенню життєрадісного емоційного фону та оптимальних умов для всебічного розвитку кожного учня [10, с. 260–265].

В Павлівській середній школі все пронизано прагненням до краси: школярів вчать відчувати її, розуміти, цінувати, і найголовніше – творити її. Відчувати, розуміти, цінувати і творити... Сухомлинський спочатку вчить відчувати красу природи, потім красу мистецтва і, нарешті, підводить вихованців до розуміння вищої краси: краси людства, його праці, його вчинків і життя. Вчений говорить, що на практиці навіть найменші діти можуть милуватися і природою, і людським вчинком. А навчити любити, за Сухомлинським, можна лише в діяльності, у вчинку. Милуватися природою – означає підтримувати її красу. Милуватися вчинком – означає прагнути до такого ж гарного вчинку.

Красу діти не можуть пізнати без яскравого емоційного слова вчителя про красу навколишнього світу. Але слово про красу естетично впливає на дитину, якщо вона побачить її своїми очима [4, с. 370–378].

Ні в чому вчителю не доводиться бути таким терплячим, як у вихованні відчуття краси. Привести дітей на луку, сказати їм: "Погляньте, як гарно!" Діти можуть відповісти, що так, гарно, але це зовсім не означає, що їх тонула краса. Сухомлинський розповідає, що іноді доводиться чекати роками, поки раптом, в який-небудь день, в яку-небудь мить, за яких-небудь обставин і настроїв серце дитини переповниться щастям... Чекати цієї миті, вірити, що вона настане, готувати її – ось все, що залишається робити педагогу [6, с. 152–153].

У своїх творах В. О. Сухомлинський зазначав, що свідоме естетичне ставлення до навколишнього середовища формується в учнів у процесі праці. Він проводив "уроки мислення на природі" та писав: "Виховує кожна хвилинка життя, кожен куточок землі, кожна людина, якою особистість, що формується, інколи стикається ніби випадково, ніби мимохідь... Обговорювати багатогранні виховні вимоги навколишнього світу – в цьому і полягає організаційна, виховна роль школи, педагога" [5].

У процесі трудового, естетичного, морального, екологічного виховання здійснюється формування бережливого ставлення дітей до природи. Завдяки кожному з цих напрямків відбувається формування в учнівської молоді усвідомлення необхідності знань про природу, здатності відчувати її красу, читати її мову, а також зберігати її багатства.

Кожна людина освоює і красу природи, і музичну мелодію, і слово. І це освоєння залежить від її активної діяльності, під якою ми розуміємо працю і творення, думку і почуття, які сприймають, створюють і оцінюють красу. Чим більше в природі предметів, олюднених емоційним сприйманням, тим більше краси людина бачить навколо себе, тим більше хвилює, зворушує її краса – і створена іншими людьми, і первозданна, нерукотворна. Тих дітей, для яких постійне спілкування з природою стало важливим елементом їхнього духовного життя, глибоко хвилюють, зворушують описи природи в художніх творах, зображення картин природи в творах живопису.

Дитина чи доросла людина можуть десятки років жити серед чудової природи і не помічати її дивовижної краси. Тому все це їм потрібно показати так, щоб краса природи запам'яталася на все життя, облагороджуючи почуття і помисли [7, с. 251].

Гімн В. О. Сухомлинського природі – це не просто вияв його особистого захоплення і милування її красою. Василь Олександрович як учитель, тонкий психолог, учений-педагог був глибоко переконаний у тому, що діти, перш ніж розгорнути шкільну книжку і прочитати по складах перше слово, мають прочитати сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи [11, с. 544–550].

В. О. Сухомлинський говорив, що кожна дитина є художником. Тому, керуючись цим принципом, у гуртках широко застосовуються елементи образотворчого мистецтва під час закріплення знань про природу. Також діти створюють на папері різні вигадані образи. Таке заняття викликає у них бажання працювати в естетичному розумінні, робити характеристику намальованого. Під час такої роботи школярі грають з фарбами, а точніше з палітрою барв природи; вчать добирати необхідне для створення задуманого образу [3, с. 790–792].

Висновки. Вивчення та узагальнення досвіду еколого-естетичного виховання та естетичного ставлення до природи в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського дає підставу стверджувати, що його ідеї і сьогодні є досить актуальними, мають велике практичне і теоретичне значення для вирішення проблеми еколого-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Правильно організований педагогічний процес сприятиме ефективному формуванню естетичного ставлення до природи, турботи школярів про збереження її краси.

Література

1. Артеменко Н. М. Природа и эстетическое воспитание учащихся : учеб.-метод. пособие / Н. М. Артеменко. – К. : Рад. шк., 1984. – 80 с.
2. Котенєва І. С. А. С. Макаренко про естетико-екологічне виховання молоді [Електронне видання] / І. С. Котенєва // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 7 (1). – С. 133–138. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мlup_2013_7\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мlup_2013_7(1)_24.pdf). – Назва з екрана.
3. Мамедова І. М. Эстетическое воспитание школьников / И. М. Мамедова // Молодой ученый. – 2014. – № 2. – С. 790–792.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. Т. 4. – 1976. – С. 370–378.
5. Сухомлинський В. А. Этюды о коммунистическом воспитании / В. А. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2.
6. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1975. – С. 152–153.
7. Сухомлинський В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский // Сухомлинский В. А. Избр. пед. соч. : в 5 т. – М. : Педагогика, 1979. Т. 1. – 1979. – С. 251.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. Т. 3. – 1977. – С. 7–279.
9. Экологическое и эстетическое воспитание школьников / под ред. Л. П. Печко. – М. : Педагогика, 1984. – 136 с.
10. Яковлева Л. Проблеми екологічного виховання у спадщині В. О. Сухомлинського та реалізація його ідей в сучасній практиці загальноосвітньої школи / Л. Яковлева // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2013. – Вип. 44. – С. 260–265.
11. Ярова М. В. Втілення ідей В. Сухомлинського в процес естетичного виховання школярів / М. В. Ярова // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 544–550.